

MIROSLAV VUJEVIĆ

PRIJEMNI ISPITI – SOCIJALNA SELEKCIJA¹

U duhu reforme je
da studiraju najbolji,
a ne najbogatiji!

(Budimir Košutić, „Gledišta“ 12/1967.)

U posljednje vrijeme sve se više govori o tome kako socijalni sastav đaka i studenata zadovoljava. Ukazujući na opravdanost takvog nezadovoljstva različiti autori iznose podatke po kojima u SSSR-u na fakultetima i višim školama ima 32% djece radnika, u SAD-u 30%, u Engleskoj 25%, a kod nas samo 13% radničke djece. Pa možemo li biti zadovoljni da u našoj zemlji svako četrdeseto radničko i svako osamdeseto djete ima priliku da ode na fakultet? Ti nam podaci nedvojbene govore o klasnom obilježju našeg obrazovanja koje, usprkos sposobnostima, zatvara vrata velikom broju radničke i seljačke djece. Do tako nepovoljnog sastava đaka i studenata došlo je u posljednje vrijeme, u kome se očituje tendencija ka daljnjem pogoršanju socijalnog sastava na račun radničke i seljačke djece. Kao razlozi toj pojavi do sada su spominjani i analizirani: ekonomska nejednakost i sistem obrazovanja,² te o tome ovom prilikom nemamo namjeru posebno govoriti. Nas u ovom slučaju interesira: kako prijemni i kvalifikacioni ispiti djeluju na socijalni sastav studenata?

Prijemni se ispiti provode u dva slučaja. Prvo, kad znamo da nedostatak određenih sposobnosti kod kandidata ne dovodi do uspjeha u obrazovanju (umjetničke akademije), ili, pak, kad imamo veći broj kandidata nego što su kapaciteti fakulteta.

Kod nas je, u posljednje vrijeme, priliv studenata toliko velik da je premašivao kapacitete fakulteta, te je moralo doći do selekcije. U takvim uvjetima nije nikakvo zlo što se ona provodi. Zlo jedino može proizaći iz načina kako se provodi. Stoga se trebamo upitati: da li selekcijom na našim fakultetima odabiremo one studente koji imaju

¹ Dopunjen referat sa Simpozija Sveučilišta u Zagrebu pod nazivom: »Društveni i ekonomski aspekti obrazovanja, 1968.«

² O tome vidi: Velimir Tonković: »Socijalne nejednakosti uslova za obrazovanje«, Gledišta 5, 1967.

najviše izgleda da uspiju na studiju, ili, ako svi imaju izgleda na uspjeh, da li na prijemnim ispitima odabiremo one čiji su izgledi za postizavanje boljeg uspjeha veći?

Poznato je da se na prijemnim ispitima utvrđuju znanja u okviru programa srednje škole. Za takve prijemne ispite postoji obrazloženje po kojem će učenici, koji su stekli više znanje u srednjoj školi, pokazivati istu tendenciju kada dođu na fakultet. To je tačno, ali se gubi iz vida da na prijemnim ispitima mjerimo istim metrom znanje učenika koji su došli iz posve različitih uvjeta za stjecanje znanja. Da li jednake uvjete ima zagrebačko dijete i ono iz Dalmatinske zagore? Uvjeti su toliko različiti, tako da više zna dobar đak iz Zagreba nego odličan đak iz Dalmatinske zagore. Ispitivanja znanja pomoću testova to potvrđuju, iako testiranjem sposobnosti razlike među njima neće moći naći. Stoga ne smijemo zaboraviti da je odličan učenik iz Zagore najbolji u tim uvjetima, a da dobar učenik iz Zagreba spada u prosječne. Prema tome, treba provjeriti koji je kriterij vrijedniji za prognoziranje uspjeha na fakultetu: kvantum znanja kojim učenik vlada, ili školski uspjeh koji postiže? Ili, konkretno, tko će bolje uspjeti na fakultetu, dobar zagrebački đak, ili odličan učenik iz Dalmatinske zagore?

Da bismo odgovorili na to pitanje, prišli smo analizi uspjeha 40 diplomiranih studenata Fakulteta političkih nauka iz Zagreba. Metodom ekvivalentnih parova odabrali smo 20 studenata iz većih centara i 20 studenata iz manjih provincijskih mjesta. Parove smo izjednačili po vrsti škole, uspjehu, starosti, spolu i slično. Svi studenti, obuhvaćeni ovom analizom, pripadaju prvoj generaciji studenata koji su se mogli slobodno upisati bez polaganja kvalifikacionog ispita. Među njima je bila jedina razlika u veličini mjesta u kojem se student rodio i završio srednju školu. Zatim smo za svaku grupu utvrdili prosječni uspjeh, posebno za svaku godinu studija. Budući da je predznanje jedan od faktora koji olakšava savladavanje novih znanja, očekivali smo da ćemo u prvim godinama studija naći razliku u prosječnoj ocjeni u prilog studenata iz većih centara, i da će se ta razlika sve više smanjivati prema završenim godinama studija. To smo očekivali zbog toga što je poznato da studenti iz većih centara imaju više znanja, pa je očekivati da će se lakše i brže uklopiti u studij na fakultetu. Usprkos očekivanjima, razliku nismo našli.

Istraživanja rezultata pokazuju da nema gotovo nikakve razlike u prosječnom uspjehu – ni u jednoj godini studija – između studenata iz većih centara i manjih provincijskih mjesta. Isto tako, razlike nema ni u ukupnom prosječnom uspjehu. Obje krivulje slijede istu zakonitost, što znači da će učenici koji imaju isti uspjeh u srednjoj školi imati podjednak uspjeh i na fakultetu, bez obzira gdje su školu završili.

Međutim, kako rekosmo, ako na prijemnim ispitima ispitujemo znanje učenika koji su postigli isti uspjeh u različitim sredinama, naći ćemo značajnu razliku u prilog onih koji su došli iz većih centara. To znači da količina znanja ne govori baš mnogo o budućem

uspjehu na fakultetu. Prema tome, ispitivanje znanja na prijemnim ispitima nije adekvatan kriterij prijema najboljih kandidata. Selekcija na osnovu znanja ide na štetu onih koji dolaze iz manjih mjesta. Iako djeca iz provincije dolaze s jednakim školskim uspjehom kao i njihove kolege iz većih centara, ona se nalaze u neravnopravnom položaju, zbog toga što se nalaze u lošijim uvjetima za stjecanje znanja. Dok su gradska djeca na izvoru raznih informacija, djeca se iz provincije školuju u loše opremljenim školama, s nedovoljno kvalificiranim nastavnim kadrom, bez čitaonica, radija, televizora, kazališta, kina itd. Stoga je sasvim normalno što među njima nalazimo razlike u znanju. Međutim, nije normalno to što znanje uzimamo kao jedini kriterij prijema na fakultet. Na taj se način djeci iz provincije zatvaraju vrata fakulteta, zbog toga što su siromašnija. Rezultati našeg ispitivanja pokazuju da oni tu razliku u znanju uspješno nadoknađuju, što se vidi u postizanju jednakog uspjeha na studiju. Prema tome, kvalifikacioni i prijemni ispiti, kakve sada imamo, nemaju nikakvog drugog smisla, osim da se pomoću njih vrši socijalna selekcija.

Sve što smo do sada kazali ide u prilog ukidanja prijemnih ispita. Ako, međutim, ukinemo prijemne ispite, postavlja se pitanje: kako ćemo od velikog broja kandidata izabrati one koji imaju najviše izgleda da uspiju na studiju? Izbor kandidata možemo vršiti daleko lakše, efikasnije i poštenije na osnovu njihovog uspjeha u srednjoj školi. Jer, ako ocjena nije mjerilo znanja, ona je mjerilo uspjeha. Upravo u tome i leži velika prednost odabiranja na temelju uspjeha (ocjena), nasuprot odabiranju pomoću ispita na kojima se dijagnostičira znanje. Poznato je da pomoću testova možemo dobro dijagnostičirati znanje učenika, na temelju čega se može dati objektivna ocjena znanja, ali klasična školska ocjena, kojoj se posljednjih godina u velikoj mjeri proriče objektivnost, ipak u sebi ima više onog što se može nazvati uspjehom. Dobar uspjeh u Dalmatinskoj zagori ravan je dobrom uspjehu u Zagrebu. Odličan uspjeh i tamo, i ovdje, označava najbolje učenike. Razlike u znanju su uvjetovane trenutnim okolnostima u kojima se učenici nalaze, a kada se te okolnosti izjednače, doći će i do izjednačenja u znanju, što potvrđuju i rezultati analize koju smo proveli.

Kad u ovom slučaju govorimo o okolnostima, onda ne mislimo samo na vanjske okolnosti, već prije svega na psihološke i sociološke. Dolaskom na fakultet, djeca iz provincije i dalje ostaju u nepovoljnijem materijalnom položaju, a što postižu jednak uspjeh kao djeca iz gradova, trebaju zahvaliti jednakim sposobnostima i aspiracijama. Dijete, koje je naviklo da bude vrlo dobar đak, nastojat će da svoj status očuva prelaskom u drugu sredinu, iako to od njega traži veći napor. Đaci iz provincije većim naporom uspijevaju kompenzirati nepovoljne uvjete da bi održali svoj status u grupi koji su prije imali. Prema tome, ako nam je stalo... »da se socijalna distribucija obrazovnih uslova i mogućnosti više vezuje za rad i sposobnost, a ne pre

svega, za materijalnu i socijalnu poziciju porodice,³ onda ne smijemo izostaviti ocjenu kao kriterij prijema na fakultetu koji nam najviše govori o radu i sposobnostima.

U odličnom uspjehu provincijske i gradske djece nalazi se podjednako sposobnosti i motivacije, a to je, upravo, najvažnije za prognoziranje uspjeha u studiju. Isto tako, dobar uspjeh i jednih i drugih postavlja jednake zahtjeve na sposobnost i zalaganje učenika. A što su učenici provincijskih škola uskraćeni u znanju zbog lošijih prilika, ne moramo ih za to kažnjavati, uvjetujući im upis na fakultet traženjem onih znanja koja oni, u uvjetima kakve imaju, ne mogu steći u istom opsegu kao i njihovi kolege u većim centrima. To nemamo pravo činiti zbog toga, što je njihovo znanje rezultat materijalne i socijalne pozicije i što takvo znanje nema nikakvu prognostičku vrijednost za uspjeh na studiju.

Da je to tako potvrđuje nam još jedno ispitivanje koje je prije nekoliko godina provela dr. Nada Gollner. Ona je izvršila analizu uspjeha studenata koji su polagali kvalifikacioni ispit na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu, i, pored ostalog, ustanovila da su na ispitima bolje uspjevali kandidati koji su završili gimnaziju izvan Zagreba. Autorica iznosi pretpostavke koje bi mogle biti razlog toj pojavi, a koje se odnose na vjerojatno »lutanje« zagrebačkog srednjoškolca, nakon što su odbijeni na drugim fakultetima, što bi trebalo ukazivati na manji interes za ovaj Fakultet, što se, normalno, odražava na uspjeh. Druga pretpostavka polazi od toga, »da i izvan Zagreba ima dobrih gimnazija i nastavnika«.⁴

Po svemu što smo do sada rekli, takve smo rezultate mogli i očekivati, jer, iako su zagrebački i gimnazijalci iz provincije zadovoljili na kvalifikacionom ispitu (imali podjednako znanje), to znanje, kako smo već istakli, nije rezultat istih faktora. Kod jednih je to rezultat, pretežno, povoljnih prilika, kod drugih marljivost i sposobnost. U tome i leži razlog da su u studiju bolje uspijevali gimnazijalci koji su se školovali izvan Zagreba nego njihovi kolege iz Zagreba, s kojima su zajedno bili na kvalifikacionom ispitu, jer su gimnazijalci iz provincije birani po strožijem kriteriju.

Kao da se zaboravlja da mi na fakultetu ne primamo znanje, već mlade ljude, pa na prijemnim ispitima utvrđujemo znanje, kao da je to jedini faktor koji odlučuje da li će netko uspjeti na studiju ili ne. Nema istu prognostičku vrijednost ono znanje koje je plod dobrih uvjeta, kao znanje koje je plod truda i sposobnosti pojedinca. Nije isto kad nekoga u povoljnim uvjetima »zaluta« određeni kvantum znanja, kao kad netko isto toliko znanja stekne u škrotoj sredini, zahvaljujući osobinama svoje ličnosti, kao što su: marljivost i sposobnost. To je tačno, ali nas na prijemnim ispitima treba interesi-

³ Pjer Burdje: »Škola kao zaštitnik nejednakosti«, Gledišta 2, 1967. (prijevod s francuskog).

⁴ Dr Nada Gollner: »Kvalifikacioni ispiti i napredovanje u redovnom studiju na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu«, Politička misao 3, 1965.

rati sve što nam može reći o uspjehu na studiju, pa i nakon njega. O tome nam više govore ocjene koje učenik donese iz srednje škole nego rezultat na prijemnim ispitima gdje se ispituje samo znanje.

Prema tome, da na prijemnim ispitima utvrdimo savršeno tačno, znanje što nije slučaj, ni onda oni ne bi bili opravdani. Postoji mišljenje po kojima bi uz znanje trebalo ispitivati sposobnosti i interes kandidata za određeni studij. To je svakako dobra ideja od koje ne treba odustati, ali dok se ona realizira proći će vremena, jer za to nema ni kadra, ni valjanih instrumenata za mjerenje sposobnosti i interesa za pojedine fakultete. Stoga, u međuvremenu, treba preći na prijem na osnovu ocjene, jer bi se dosadašnjim načinom prijema radnička i sljačka djeca na fakultetima toliko prorjedila, da to ne bi bilo na čast ni onoj zemlji koja nema ambicija da joj društveni sistem bude socijalistički. Prema tome, ostaje nam da se borimo da školovanje ne bude... »jedan od najefikasnijih faktora društvene konzervativnosti zato što ozakonjuje društvene nejednakosti i sankcionirše kulturno nasljedstvo, društveni dar tretira kao prirodni.«⁵

Na kraju, ostaje nam još da odgovorimo: na koji način odabirati kandidate koji na više škole i fakultete dolaze bez odgovarajuće školske spremne. Do sada se to, uglavnom, radilo na temelju prijemnih ispita, gdje su se ispitivala znanja u okviru programa odgovarajuće srednje škole.⁶ Zbog toga je bilo malo onih koji su mogli ostvariti svoje zakonsko pravo, jer je, sasvim sigurno, među odbačenima bilo dosta onih koji bi mogli završiti studij. Do toga ne bi došlo da smo na prijemnim ispitima, umjesto specifičnih školskih znanja, od kandidata tražili samo ona znanja i sposobnosti koja su potrebno da bi se moglo uspjeti na studiju. Iznijet ćemo jedan takav pokušaj organizacije prijemnih ispita, koji, i pored svoje efikasnosti, nije naišao na širu primjenu. Takve ispite provodi Adela Ostojčić-Bujas na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu. Ona tvrdi da je odstupanje od prijemnih ispita konvencionalnog tipa, koji se sastojе od provjeravanja školskih znanja, potpuno opravdano, jer je za uspjeh na višim i visokim školama važnije da učenici posjeduju instrumente za stjecanje znanja nego da posjeduju specifična školska znanja.

U organizaciji prijemnih ispita Adela Ostojčić-Bujas pošla je od slijedećih pretpostavki:

1. Da je za uspjeh kandidata važno »sadržajno i formalno poznavanje određenog broja osnovnih pojmova iz najrazličitijih područja ljudskog znanja, tj. ono što se zove opće obrazovanje. Inventar takvih

⁵ Velimir Tonković: »Socijalna nejednakost uslova za obrazovanje« Gledišta 5, 1967, str. 628.

⁶ Treba razlikovati prijemne ispite koje polažu kandidati sa završenom odgovarajućom srednjom školom, od prijemnih ispita za one koji nisu završili srednju školu. Oni koji su završili srednju školu, ne polažu ispite iz svih predmeta. Takvi ispiti se zovu kvalifikacioni ispiti. Kandidati bez odgovarajuće srednje škole polažu mnogo širi ispit. Ti se ispiti zovu prijemni ispiti.

pojmovu važan je za stjecanje novih znanja, jer ti pojmovi-termini ulaze u kontekst predavanja i ponovo se ne obrađuju.«⁷

2. Za uspjeh kandidata u studiju važna je sposobnost pismenog i usmenog izražavanja.

3. Kandidati trebaju posjedovati sposobnost čitanja i slušanja i sposobnost razumijevanja onog što su pročitali ili čuli.

4. Da bi kandidati uspjeli u studiju, moraju, do određenog stupnja, posjedovati opću intelektualnu sposobnost – inteligenciju.

Na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu, na prijemnim ispitima, provodi se ispitivanje spomenutih znanja, vještina i sposobnosti. Kada su se rezultati prijemnih ispita usporedili s uspjehom na kraju prve godine studija, pokazalo se da je ovakvo organiziranje prijemnih ispita vrlo efikasno. Najveću prognostičku vrijednost imaju rezultati testova općeg obrazovanja i inteligencije. I pored toga, ovaj sistem prijemnih ispita nije naišao na širu primjenu, čak ni tamo gdje postoje kadrovi koji bi ga mogli primjenjivati, već se i dalje uporno provodi klasični način prijemnih ispita, koji imaju slabiju prognostičku valjanost, i koji vrše socijalnu selekciju.

Kako smo mogli vidjeti, kod nas je socijalni sastav studenata tako loš kao da o tom nitko ne vodi računa. Međutim, ne bi se moglo reći da nisu ulagani napor u pravcu povećanja mobilnosti mladih ljudi. Zakon o visokoškolskom obrazovanju SR Hrvatske, od 26. lipnja 1961. godine, u članu 53. donosi radikalnu promjenu u tom pogledu. Taj član glasi: »Na prvi stupanj studija u visokoškolskoj ustanovi mogu se upisati i kandidati koji nisu završili odgovarajuću školu, ako su stariji od 18 godina i imaju osnovno obrazovanje i odgovarajuću praksu i iskustvo, a na prijemnom ispitu ili na drugi podesan način dokažu da u dovoljnoj mjeri vladaju osnovnim znanjima i da imaju sposobnosti za uspješno praćenje nastave. Sadržaj prijemnih ispita i način utvrđivanja znanja kandidata propisuje savjet visokoškolske ustanove, na prijedlog vijeća nastavnika.«

I pored toga, ova zamisao nije u praksi realizirana. Ustvari, u praksi se ograničavala mogućnost koju je spomenuti Zakon davao, jer se na prijemnim ispitima tražilo znanje u okviru programa odgovarajuće srednje škole, a da se, pri tome, nije vodilo računa da kandidati »u dovoljnoj mjeri vladaju osnovnim znanjima i da imaju sposobnost za uspješno praćenje nastave«.⁸ Tražimo li od kandidata na prijemnim ispitima znanja u okviru odgovarajuće srednje škole, onda takva interpretacija ovog Zakona ne donosi ništa novo, jer je i prije donošenja ovog Zakona kandidatima bilo omogućeno da polože srednju školu pa da, na taj način, steknu pravo upisa na fakultet. Prakticiralo se čak, i to da su se kandidati podvrga-

⁷ Adela Ostojčić-Bujas: »Metodološki problemi pri organizaciji prijemnih ispita na višim školama za kandidate bez odgovarajuće školske spremne«, Zbornik saopćenja i plenarnih predavanja II kongresa psihologa SFRJ; izdalo Društvo psihologa SRH, Zagreb, 1966.

⁸ Citirani zakon (podvukao M. V.)

vali prijemnim ispitima u okviru srednje škole, pa ako ih ne bi položili odličnim ili vrlo dobrim uspjehom morali bi ići na kvalifikacioni ispit.

Drugi korak koji je trebao da pomogne izjednačavanju uvjeta za školovanje, a time i poboljšanju socijalnog sastava studenata, jest uvođenje studentskih kredita. Nitko ne može osporiti vrijednost tog, već masovnog financiranja studenata, posebno njegovu stimulativnu vrijednost. Međutim, studentski krediti nemaju veći značaj u poboljšanju socijalne strukture studenata, kako na prvi pogled može izgledati. Jer, kako smo mogli vidjeti, prijemni ispiti kakvi su uvedeni gotovo na svim fakultetima, selekcioniraju u prosjeku one koji imaju povoljnije uvjete, pa se, u vezi s tim, može postaviti i ovakvo pitanje: šta znači kredit za siromašne studente, ako se zbog siromaštva ne mogu upisati na fakultet?

ZAKLJUČAK

1. Potrebno je ukinuti kvalifikacione ispite, a prijem vršiti na temelju ocjena koje učenici donose iz srednje škole.

2. Prijem učenika na temelju uspjeha koji su postigli u srednjoj školi poboljšat će uspjeh na studiju, popraviti će socijalnu strukturu studenata, vratiti će povjerenje u srednje škole, koje su neopravdano izgubile uvođenjem kvalifikacionih ispita, i donijeti osjećaj sigurnosti učenicima koji nikad ne znaju na čemu su, zbog neizvjesnosti pred kvalifikacionim ispitima.

3. Ovakav prijem učenika na studij, uz mogućnost dobivanja studentskog kredita, ublažit će u dobroj mjeri nejednake mogućnosti za nastavak školovanja i omogućiti najviše školovanje onom dijelu talentirane djece koja do sada nisu mogla doći na fakultet.

4. Za one kandidate koji nemaju srednju školu ili im je neadekvatna, treba organizirati prijemne ispite u skladu sa Zakonom o visokoškolskom obrazovanju SR Hrvatske, kao što je to slučaj na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu, gdje se na prijemnim ispitima ne ispituju specifična školska znanja, već znanja i sposobnosti koje su potrebne da bi se moglo uspjeti u studiju.